

ישראל וההרתעה הגרעינית

מדיניות הגרעין של ישראל 1948-1986

אל"מ (מיל') פרופ' יובל נאמן*

ההתגרענות, ושלא להישען על מרתיע גרעיני. שיקולים אלה תופסים, כמובן, רק כל עוד אין נשק כזה בצד השני – ולכך מתכוונים כל ראשי הממשלה בישראל, שהכריזו, ש"ישראל לא תהיה הראשונה להכניס נשק גרעיני לאזור".

מדוע לא ניתן לבנות על

מאזן אימה גרעיני במזה"ת

ואף על פי כן מועלית בישראל מדי פעם מאז 1981 ההצעה להשתית את ביטחוננו על מרתיע גרעיני. ד"ר שי פלדמן (אוניברסיטת תל-אביב) פרסם ספר ברוח זו, וגם פרופ' שלמה אהרונוסון (האוניברסיטה העברית). פעל ליד משה דיין ז"ל ב-1980/81 והופיע ברשימתו בבחירות לכנסת) העלה הצעה דומה. אצל פלדמן קשורה ההצעה בתהליך המדיני, והוא רואה את המרתיע הגרעיני כתחליף לגבולות ביטחון. לדבריו, זה תחליף, המאפשר לישראל לחזור אל גבול 1967. אהרונוסון רואה במרתיע הגרעיני דרך להקל על המעמסה הכלכלית שמטיל עלינו הביטחון, בהנחה שהמרתיע הגרעיני זול בהרבה מהחזקת כוחות מזוינים קונוונציונאליים.

אנסה כאן להציג את הסיבות שבגללן החליטו כל ממשלות ישראל בעבר וגם כיום שלא ללכת בדרך זו. ברור שכרגע שתודיע ישראל (או כאשר יסתבר ברורות) שהיא נשענת על מרתיע גרעיני, יש לצפות למתן "מטרייה" הגנתית לערבים מצד בריה"מ (ואולי אף מצד ארה"ב!). זאת אומרת, הצהרה רוסית המזהירה את ישראל ומתרה שעל שימוש בנשק גרעיני מצד ישראל תבוא תגובה גרעינית נגדה מאת מעצמת "המטרייה". יחד עם זאת, יש להניח שעד מהרה יסופק נשק גרעיני לערבים ישירות, שכן לא תהא אז כל דרך סבירה להתנגד ולמנוע מן הספקים הפוטנציאליים – המדיניות המתועשות, ובעיקר חברות פרטיות – מלהקים בארצות ערב כורים גרעיניים, או מתקנים אחרים שיאפשרו להם לייצר נשק גרעיני. כיום מרתיע גרעיני ישראלי משמעותו על כן גם

תשתית

חשיבות הנושא הגרעיני עמדה לעיני קברניטי המדינה כבר בראשית שנות החמישים. המטרה שנקבעה הייתה ליצור תשתית מדעית וטכנולוגית רחבה. לא כאן המקום לספר על הלכטים ועל ההחמצות כאשר לפיתוח תחנות-כוח גרעיניות. ראוי לציין שבאשר למחקר המדעי ולפיתוח הטכנולוגי, היו כבר בידי ישראל מאז שנות הששים מערכי כוח-אדם ומתקנים שרכשו להם מוניטין בין-לאומיים ברמתם. למדינות כבלגיה, כהולנד, או כשווייץ תשתית דומה, אלא ששם היא התפתחה בעיקר סביב תחנות-כוח גרעיניות, כשעה שאצלנו סיפקו המחקר והפיתוח את הדחף והתוו את השלבים.

בראשית שנות הששים הופיעו בעולם ספרים רבים שעסקו בבעיית תפוצת הנשק הגרעיני. מרביתם דנו בשאלת ה"מועמדים" לכניסה למועדון. לאחר צרפת, סין והודו, ש"התייצבו" בו באותם ימים, ציפו הכל להופעתה הקרובה של ישראל ב"מועדון" הזה – וסופם שהתאכזבו. אכן דווח על התפתחותה של התשתית המחקרית הישראלית – אך לא נודע על כל ניסוי גרעיני (והאזור שופע סייסמוגרפים) ולא נעשה כל צעד שניתן היה לראותו כהצהרה ישראלית על קיום הרתעה גרעינית. גם ברגעים המתוחים של שתי המלחמות שבאו לאחר מכן – מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים – כאשר אפשר היה לצפות מישראל שאם אכן קיים אצלה הפוטנציאל, גם תממשנו, גם אז לא אירע דבר. עד כמה סביר היה שאם בכונת ישראל להיכנס למועדון תעשה זאת דווקא במסיבות אלה, ניתן היה ללמוד מן העובדה שעיתוני גרמניה – שפיגל ושטרן – אכן מלאו בדיווח על הצבת נשק גרעיני ישראלי, על "כמעט שימוש" בו וכו' – סיפורים שמצאו אז הד בשירי להקת הנח"ל על "הפצצות הישראליות" הסימפטיות. מאז מלחמת ששת הימים ברור לכל שישראל בחרה לעצור לפני

הרתעה גרעינית לישראל הנה נושא שאינו יורד מעל הפרק – לפחות בדיונים הפומביים עולה ושכ הנושא מדי פעם. אחד מבכירי מדעני הגרעין בארץ דן בהיתכנות של הרתעה גרעינית כמרכיב במדיניות הביטחון הלאומי של ישראל. לדעתו, בתחום הגרעין יש להישאר במדיניות הנוכחית – נשק גרעיני אינו עונה על צרכי ההגנה האמיתיים של ישראל.

*לשעבר שר המדע והפיתוח, נשיא אוניברסיטת תל-אביב, המדען הראשי של מערכת הביטחון, עוזר ראש אמ"ן וסגן ראש אמ"ן.

קיום כוח דומה אצל הערבים. לפיכך, עלינו לדון במאזן-אימה גרעיני במזה"ת ולעמוד על מידת הביטחון שהוא יקנה לישראל. לדעתי, מטבע הדברים יהיה מאזן כזה בלתי יציב והרה-אסון.

ראשית — מאזן-אימה יציב מותנה בקיום מידה שווה של דאגה ושל יחס לחיי אדם משני הצדדים. תנאי זה אינו מתקיים בינינו לבין הערבים. די להסתכל באירועי המלחמה בין עיראק לאיראן, ועוד יותר למה שנאמר שם משני הצדדים כאשר לאבדות, בכדי להבין את השוני בינם לכינינו. בחברה הערבית של ימינו יש משקל שונה לחיי אדם ממה שמתקיים בישראל. נזכיר שבספרו "מלחמת אוקטובר" מספר אנוואר סאדאת — והוא בוודאי אינו האכזר במנהיגי ערב — שהביא בחשבון שצליחת תעלת סואץ תעלה למצרים במאה אלף הרוגים, ושמת כשהתברר שבפועל המחיר היה קטן בהרבה. הרי לפנינו נכונות לתת מאה אלף הרוגים כשהמדובר אינו בהשמדת ישראל כי אם רק במבצע שמטרתו הצבאית הצטמצמה ביעדים שבמערב סיני ומטרתו המדינית זעזוע והתרעה לישראל. כמה שווה אם כן השמדת ישראל? המלך סעוד הצהיר בשנות הששים המאוחרות שלערבים משתלם לאבד גם ששה מיליון הרוגים "ובלבד שיחוסל הסרטן-הציוני בגוף האומה הערבית". אין כל ספק שאיננו נמצאים במצב סימטרי בעניין הזה.

שנית — גם במידת הפגיעות אין סימטריה. גנרל טלאס, סגן נשיא סוריה, חזר והצהיר כמה פעמים שאת ישראל ניתן לחסל בשלוש פצצות. אמת — מרבית האוכלוסיה יושבת בשלוש ערים, וישראל כולה קטנה ומרוכזת ופגיעותה לנשק

גרעיני גבוהה ביותר. לעומת זאת, פרוסים הערבים על פני שתי יבשות. במדינה כמצרים, למשל, יש עדיין אוכלוסייה כפרית גדולה יחסית. אפילו אם נאמר שדי בפגיעה בערים הגדולות כדי שהמכה תהיה אנושה (אך לא מכת מוות שלמה כמכה בשלוש הערים שלנו) הרי שב-21 ארצות ערב יש לנו לפחות 4-3 "יעדים" בכל מדינה, כלומר, כ-60-80 יעדים! לכך יש להוסיף את שאלת הפריסה המרחבית על פני טווחים עצומים, לעומת ריכוז היעדים אצלנו.

גורם שלישי — אופי המשטרים. בתוך 21 מדינות ערביות נמצאים תמיד 3-4 שליטים "מטורפים" מסוגם של קדאפי או סדאם חוסיין. אמת — כאשר ניתן לאיים על שליט כזה ישירות (כפי שעשתה באחרונה ארה"ב לקדאפי — בהפצצה ישירה של ביתו) הרי שגם "מטורף" כזה "נרגע". אולם, כאשר מולנו 21 מדינות, מי יערוב שנדע בכלל מי ירה בנו את הטיל הראשון? יש לאותו קדאפי אפשרות נוחה להניח שלא הוא ייענש, וידיו חופשיות.

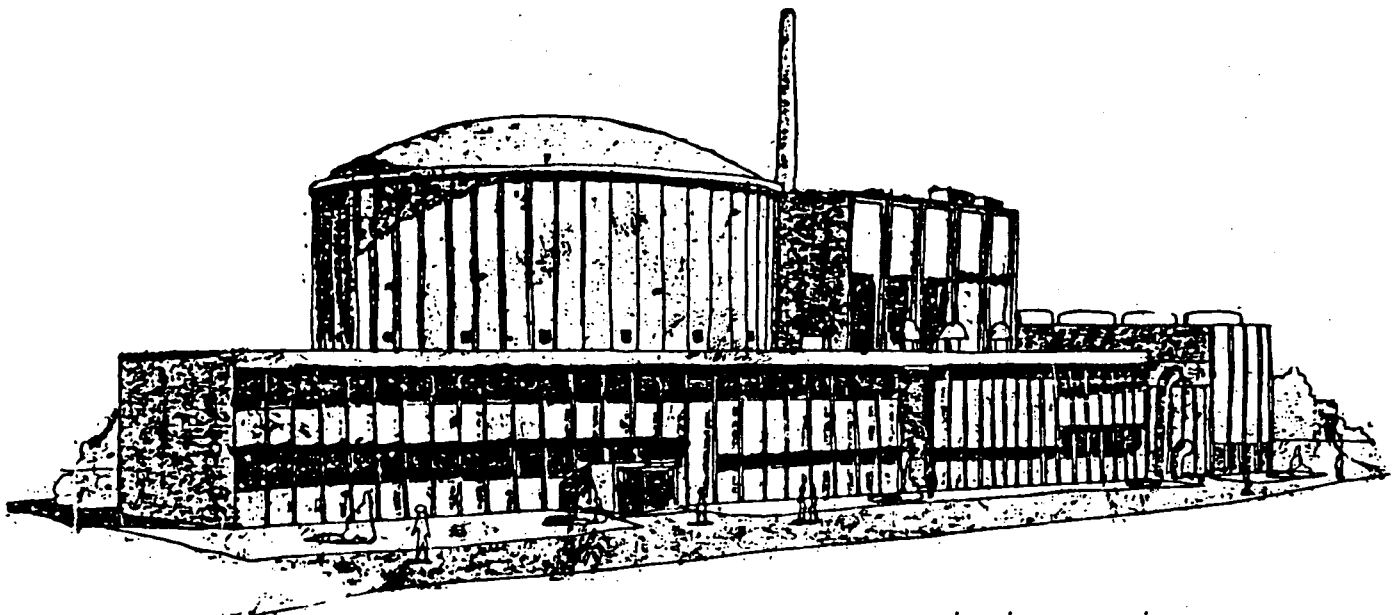
גורם רביעי — מול 21 חברות הליגה (לעומת בריה"מ-ארה"ב, מאזן בין שתיים) קיים סיכון גבוה להסלמה ולהדרדרות למלחמה גרעינית. נוצרת תחרות בעמדות נציות כלפינו, הולכים "הליכה על הסף" — ויכולים להדרדר מעבר לסף אפילו מבלי שהתכוונו לכך. זכור כיצד הביאה סוריה מספר פעמים למצב כזה, למשל ערב מלחמת ששת הימים. טענות הסורים כאילו אנו עומדים לתוקפם הביאו את המצרים לסיני וגלגלו את כל המזה"ת למלחמה. במצב של תחרות על הנהגת המחנה הערבי אפשר בנקל להדרדר למלחמה.

גורם חמישי — עצם ישיבתן "בעורף" של כמה ממדינות האויב. ריחוקן מן הגבול הישראלי, יכול להביאן לצעדים לא-זהירים, בהנחה שאם תקרה מלחמה יצטרכו ל"ספוג" אותה המדינות הערביות הגובלות בישראל, ומי שיושב מאחור לא ייפגע. העיראקים הרבו לנהוג כך עד שפגעה ישראל בכור "תמוז".

איה ההתאמה של המרתיע הגרעיני מכל הסיבות הללו אי אפשר לבנות על הרתעה גרעינית יציבה במזרח התיכון. לכך יש להוסיף את העובדה שהנשק הגרעיני אינו עונה על צרכי ההגנה האמיתיים של ישראל.

לא נראה שניתן לקיים במזרח התיכון מאזן-אימה גרעיני יציב. אך גם אם היה הדבר אפשרי, הרי שלא היה עונה על בעיות הגנת מדינת ישראל. הרבר נובע מן המבנה הגיאוגרפי ומהממדים הצרים של ישראל — גם בגבול הירדן, על אחת כמה וכמה אם נשוב לגבול שביתת הנשק 1949.

כדי לבנות את ההרתעה על נשק גרעיני, חייבים להתקיים תנאים שיעשו את השימוש בו אמין. כדי שאכן אפשר יהיה להניח שקברניטי ישראל יהיו מוכנים לעמוד בספינת פצצות הגרעין של האויב על ערינו — זאת אומרת, בהשמדת ישראל — ויעזו על כן להפעיל מצדם נשק גרעיני, אם יהיה אז בנמצא, חייבים למעשה להתקיים תנאים של "תמות נפשי עם פלישתים". אין להניח שישראל תחליט להתאבד אם יחדור האויב לבאר-שבע, ואפילו לאשקלון, לטבריה, או לעפולה. יחד עם זאת, אם אכן ייראה ש"הפסדנו את המלחמה" ונושמד בין כה וכה, סביר שנהיה

הכור העיראקי "תמוז" — להודעה הישראלית על הפצצתו יש ערך אסטרטגי במניעת גרעון המזרח התיכון

מוכנים להפעיל נשק גרעיני ולהתאבד כבמצדה, כבמצודת יורק, ואולי עוד יותר כבגטו וארשה. בתנאים כאלה לא ברור אם אכן יינתן להפעיל את הנשק, שכן נשאלה השאלה מנין יופעל ונגד מי. אם המדובר בהפעלה אסטרטגית נגד בירות ערביות — מנין ימריאו המטוסים, ומי יערוב שיהיו עוד בידינו בסיסים לשילוח טילים. אפשר כמובן להציע שהטילים יירו מן הים, ושנחזיק את המרתיע באניות — אך שם הוא גם יהיה פגיע ביותר, אלא אם ימצא בצוללות. כל הסיפור נראה די מפוקפק, וקשה לומר שהגנו מרשים באמינותו. אגב — גם לא יינתן להשתמש בנשק הגרעיני שימוש טקטי בקו החזית שנפרץ, כיוון שבטווחים הקיימים כאן תגיע הקרינה גם לערינו, ובמיוחד אם תנשב אז רוח מזרחית...

כל התיאור הזה נעשה חמור עוד יותר בגבולות 49-67, כשקו ההתחלה כמעט זהה עם קו הסיום. להיפך, אילו היתה מדינת ישראל בגבולות הטבעיים של ארץ-ישראל, כשמזרח ומדרום מדבריות, אפשר היה אכן לנסות וליצור מאזן-אימה טקטי, דהיינו הודעה שישראל תפגע בכוחות שיחצו את המדבריות. במקרה הזה אפשר היה להטיל ספק באמינות תגובה גרעינית אסטרטגית של הצד השני נגד ערינו, תגובה המבטיחה לו מכת-נגד שלנו נגד ערינו. אף על פי כן דומני שגם אז לא הייתי בונה על מהלכים הגיוניים בצד שכנגד, שמה לא יפעל ההיגיון בשעות כאלו... אין תחליף למרתיע הקונוונציונלי, לא בגבולות הקיימים ולא בגבול אחר, כולל הצעת ד"ר פלדמן. אין גם אפשרות "לחסוך" בתקציב הביטחון בהישענות על מרתיע גרעיני, כהצעת פרופ' אהרונסון.

מניעת גרעון המזה"ת
נחזור אם כן לתורת הביטחון הישראלית הקיימת, בהקשר הגרעיני. מקיימים תשתית, אין "התגרענות"

— ויחד עם זאת משתדלים בכל מחיר למנוע גם את כניסת הנשק הגרעיני אצל הערבים. בשעתו, לאחר השמדת הכור העיראקי ב־1981, התקיים ויכוח קולני סביב החלטת ראש הממשלה מנחם בגין להודיע שאכן ישראל תקפה את הכור. רבים שאלו — מדוע לא לשמור על אלמוניות, וטענו שלמעשה פעל אצל בגין שיקול של בחירות. להערכתי, יש לייחס להצהרת בגין (אפשר כמעט לקרוא לה "דוקטרינת בגין") חשיבות חיובית שווה כמעט לזאת של הפיצוץ עצמו. שכן, עד לאותו יום היה העולם הערבי מוצף במציעי הצעות מפתות בענייני גרעין. מדינות, חברות ובודדים אצו להציע את שירותיהם בבניית כורים, או תשתית גרעינית אחרת, בתכנון הנשק וכו'. הציעו לערבים קיצורי דרך למיניהם. קשה היה לחברות בעולם המתועש לעמוד מנגד ולא לנצל את כמיהת מדינות ערב לנשק גרעיני ואת נכונותן להשקיע בכך הון עתק. התחייבויות להספקת דלק ויתרונות כלכליים אחרים היו קוסמים כשמדובר במדינה כצרפת. כיוון שאין למדינות ערב יכולת מדעית-טכנולוגית מספקת משלהן, הן נזקקות לשירותים כאלה. מרגע שהודיעה ישראל שהיא חיסלה את הכור ליד בגדאד, תוך הדגשת ההכרח בישראל למנוע ממדינה ערבית את האפשרות לייצר נשק גרעיני, מאותו רגע נעלמו המוכרים ונותרו רק הקונים המאוכזבים. חמש שנים וחצי חלפו מאז המבצע, והעיראקים טרם הצליחו אפילו לחדש את הסכם ההספקה הצרפתי. כל החברות הגרמניות והאיטלקיות הסתלקו מן הזירה. אגב — גם איראן טרם הצליחה לחדש את בניית הכורים, שהשאה החל להקים, אך לא הושלמו בבוא ההפיכה ב־1979. הכור העיראקי לא היה הניסיון הערבי הראשון להשיג נשק גרעיני. קדמו לו נסיונות אחרים שנכשלו, מבלי שייגעו הדברים עד לצורך במבצע צבאי. מדינות ישראל הנה למנוע היווצרות סכנה

של השגת נשק גרעיני בידי הערבים. הצלחנו בכך 38 שנה, ואין כל סיבה להרפות מן המאמץ. הדבר דורש עבודת מודיעין עינית, מה גם שנוצר בינתיים מוקד מסוכן עם מאזן-אימה גרעיני משולש באזור ההימלאיה: סין מעצמה גרעינית, הודו אינה מצהירה על מעמד כזה אך הפגינה יכולת והצטיידות על-ידי שפוצצה פצצה, ופקיסטן במצב שיש לשער שכבר השלימה את התשתית הדרושה לייצור הנשק. אין ספק שעל ישראל להשגיח במיוחד שמא "דלוף" הנשק לערבים. בעניין הזה חשוכות פעולות כמבצע אנטבה וכהפצצת מפקדת אש"ף בטוניס, המפגינות יכולת ישראלית לפגוע גם ביעדים המצויים אלפי קילומטרים מכאן. יכולת זו, כשהיא מצטרפת לאזהרה שבמבצע חיסול הכור העיראקי וההודעה-הודאה שבאה בעקבותיו, יוצרת סיכוי טוב שאכן יישמרו שליטים מלספק נשק גרעיני לערבים.

לעתים קרובות נשמעת הטענה: "אי אפשר לעצור את התהליך בין כה וכה, ועל כן מוטב שניכנס כבר כיום בצורה מודעת לעידן המזרח התיכון המגורען מכל צד". אין זו דעתי. מוטב לנסות ולדחות ככל האפשר את אותו רגע חמור. אם נצליח למנוע חדירת הנשק הגרעיני משך דור או שניים נוספים, יתכן שנגיע בינתיים למצב יחסים כזה, שבו תיעלם המוטיווציה כלל, או שלפחות תשרור בגרות טובה יותר במשטריהן של מדינות ערב וביכולתן להשתלב במאזן-אימה יציב.

